

Engelliler ve Spor

Disabled People and Sports

Prof. Dr. Elif KARAGÜN

Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kocaeli, Türkiye

ekaragun@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1974-4117

Öz

Engellilik, genellikle bireylerin biyolojik özelliklerinin getirdiği farklı yeti yitimi ve çevresel düzenlemelerin buna uygun olmayışından kaynaklı olarak günlük yaşam içerisinde; eğitim, sosyal, kültürel hatta temel yaşam olanaklarına erişimde zorluklar yaşanması veya engellenmesidir. Literatüre bakıldığında engelli kelimesi yerine engellenen, özel gereksinimli bireyler gibi farklı terimler kullanıldığı görülür. Ancak yönetmeliklerde engelli kavramının tanımı yer aldığı ve bu tanımı karşılayan bireylere bazı haklar verildiğinden kavram karmaşası olmaması açısından bu terimi kullanmak en doğrusudur. Kavramlar ne olursa olsun en önemlisi bireylerin; sosyal, kültürel, sağlık ve eğitim açısından evrensel haklara erişimini sağlamaktır. Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası ortaklığında 2011 yılında açıklanan Dünya Engellilik Raporu'na (DER) göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin engelli olduğu bildirilmiştir. Çevresel düzenlemelerin eksik ya da olmayışı sonucunda da bu %15'lik grup yaşam içerisinde ciddi anlamda sorun yaşamaktadır. Dünya nüfusu içerisinde yer alan bu önemli oranın zorluklarla baş ederek günlük yaşamın içerisinde yer almasının en önemli çıkış noktaları da; sosyokültürel etkinlikler, sanat ve spordur. Bu başlıklar içerisinde yer alan ve profesyonel meslek olmanın yanında sosyalleşmede araç olan spor, oyun ve eğlenmenin yanında rekabeti de içerisinde barındırır. Spor aynı zamanda uluslararası iletişimlere sağlar, kültürel paylaşımlar ve ekonomik getirileri destekler. Engellilerin spor ortamlarına katılması hem kişisel hem de toplumsal açıdan olumlu sonuçlar yaratır. Bu makalede de engellilik kavramı, uluslararası engellilik sınıflaması, konuyla ilgili yasal düzenlemeler ve tarihsel gelişiminden söz edilecektir. Engellilerin spor içerisinde yer alma durumu, engelli sporunun tarihçesi, uluslararasılaşması, ülkemizdeki; geçmiş, kurumsallaşması ile birlikte ilgili federasyonlardan söz edilerek engellilerde spor açısından bazı öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Spor, Ampute, Paralimpik, Tekerlekli Sandalye Sporu, Engelli Spor Tarihi, Erişilebilirlik.

Abstract

Disability is the difficulties or obstacles in accessing educational, social, cultural and even basic life opportunities in daily life due to the different disabilities caused by the biological characteristics of individuals and the inappropriateness of environmental regulations. When we look at the literature, it is seen that different terms such as disabled, individuals with special needs are used instead of the word disabled. However, since the definition of the concept of disability is included in the regulations and some rights are granted to individuals who meet this definition, it is best to use this term in order to avoid concept confusion. Regardless of the concepts, the most important thing is to ensure that individuals have access to universal rights in terms of social, cultural, health and education. According to the World Disability Report (DER) published in 2011 in partnership with the World Health Organization and the World Bank, approximately 15% of the world population is reported to be disabled. As a result of the lack or absence of environmental regulations, this 15% group has serious problems in life. The most important starting points for this significant proportion of the world's population to overcome difficulties and take part in daily life are sociocultural activities, art and sports. Sports, which is a professional occupation as well as a tool for socialization, includes competition as well as games and entertainment. Sport also provides international communication, supports cultural exchanges and economic returns. Participation of people with disabilities in sports environments creates positive results both personally and socially. In this article, the concept of disability, international disability classification, legal regulations on the subject and its historical development will be discussed. The status of disabled people in sports, the history of disabled sports, internationalization, in our country; history, institutionalization and related federations will be mentioned and some suggestions will be presented in terms of sports for disabled people.

Keywords: Disabled, Sport, Amputee, Paralympic, Wheelchair Sports, Disabled Sports History, Accessibility.

Giriş

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1981 yılı “Uluslararası Engelliler Yılı” olarak ilan edilmiş, ardından Dünya Eylem Planı kabul edilmiştir. Eylem planının kabulü sonrasında 2001 yılında hazırlık çalışmalarına başlanan ve 2006 yılında kabul edilen Engelli olan Bireylerin Hakları Bildirgesi ile; engelliliğin bir insan hakkı olduğu, engelli bireylerin sürdürülebilir kalkınma ve stratejilerin ayrılmaz bir parçası şeklinde ele alınarak; fiziksel, siyasal, adalet, sosyal, ekonomik, kültürel, sağlık, eğitim, spor gibi pek çok alanda yer alan hizmetlere, bilgi ve iletişime kısacası hayata erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiğine yer verilmiştir. Bu bildirgenin hayata geçirilmesini kolaylaştırmak için de uluslararası düzeyde harekete geçme çağrısı yapılmıştır (Adalet Bakanlığı, 2023; Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016; Azarkan ve Benzer, 2018).

Sonraki süreçte de Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası iş birliğinde 2011 yılında kamuoyu ile paylaşılan Dünya Engellilik Raporu (DER) hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rapora göre; dünyadaki nüfusun %15’ini engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu oran içerisinde yer alan yaklaşık 110 milyon kişinin ise ciddi bir engel düzeyinin mevcut olduğu ve bu ciddi engel düzeyine sahip bireylerin de; sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım ve bilişim gibi alanlardaki hizmetlere ulaşabilmesinde çok büyük zorluklar yaşandığı bildirilmiştir (DSÖ, 2011).

DER Engellilik Raporu göz önüne alındığında; dünya nüfusu içerisinde çok büyük bir kesiminin günlük yaşam olanaklarına, dolayısıyla insan haklarına ulaşmalarında sorun yaşadıkları, yaşanan bu sorunların azaltılmasında ise devletlerin farklı çözümler üretmek için farklı çalışmalar yaptıkları, farklı önlemler aldıkları, Türkiye açısından bakıldığında da devlet eliyle çeşitli yasal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Dünya genelinde ulusal ve uluslararası alanda bazı düzenlemelerle birlikte farklı çalışmalar yapılmış olsa da, günlük yaşam içerisinde engellilerle ilgili uygulamalarda bu çalışmaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Engellilerin temel yaşam haklarına erişilebilirliği açısından yapılacak çalışmaların sayısı mevcut olsa da uygulamalardaki sorunlar bu çalışmaların yeterli olmadığını göstermektedir.

Bu makalenin amacı da; engellilerin yaşam hakları içerisinde yer alan, sosyal yaşama erişimin bir parçası olan spor ve engel konusunu ele almaktır. Ayrıca spor ve engel konusu işlenirken engelli ve engellilik kavramının yasal ve literatürdeki tanımlarına yer verilerek kullanımında yaşanan tereddüt ve karmaşaya dikkat çekmek, engellilerle ilgili sportif çalışmaların tarihsel gelişimini aktarmak, engelliler ve spor konusunu literatür bilgileriyle değerlendirerek çözüm önerileri sunmak da bir diğer amaç olarak ele alınmıştır.

.....

Engel ve Engellilik Kavramı

Engelliler konusunda günlük yaşamdaki uygulamalara erişim dışında henüz engelli kavramı anlaşılmaş değildir. Hatta bu kavramın zihinlerde tam oturmuş olduğu söylenemez. Bu açıdan temel kavramlarla ilgili literatür bilgileri gözden geçirilerek konunun anlaşılmasına destek verilmek istenmiştir. Engelli ve engellilik kavramlarına bakıldığında; kişinin duyuşsal, zihinsel, fiziksel farklılıklarından, toplumsal veya yönetsel tutum ve tercihlerinden kaynaklı olarak günlük yaşamda kısıtlama ve engellerle karşılaşması olarak değerlendirilmiştir (WHO, 2014).

Dünya Sağlık Örgütü engelli kavramını açıklarken kişinin; duyuşsal, zihinsel ve bedensel yönden farklılıklarından kaynaklı toplum veya yönetimlerin tutumları veya tercihleri nedeniyle hayatın farklı alanlarında kısıtlamalar ve engellerle karşılaşması olarak açıklamıştır (WHO, 2014).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanarak Resmi Gazetede yayımlanan; Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik'e göre engellilik; "Bireyin doku, organ ve/veya fonksiyon ve psikiyatri tanısı ile buna bağlı muhakeme yeteneğinin kaybindan kaynaklı oluşan engelliliği uluslararası yöntemleri temel alarak belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamalar" şeklinde açıklanmıştır. Engelli birey ise; "fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal açıdan farklı düzeylerde yaşanan kayıplar nedeniyle diğer kişilerle eşit koşullarda tam ve etkin bir şekilde yaşama katılmasını sınırlandıran yaklaşım veya çevresel koşullardan etkilenen bireyler" ifade eden bir tanım yapıldığı görülmektedir (mevzuat.gov.tr, 2019).

Engellilik (disability) kavramının; bireysel ve toplumsal yönüne dikkati çekerek, bir çatı kavram olduğu, bireylerde biyolojik sorun olması ve toplum tarafından da bu özelliğın dikkate alınmadan hareket edilmesi nedeniyle yaşanan bir tür sosyal baskıya da ifade ettiği belirtilmiştir (Burcu, 2015; Taşçı, 2018).

Engellilerle ilgili bir çalışma yapılacağı zaman engelli sözcüğünün kullanılmasına yönelik bir tereddüt yaşanmaktadır. Günlük söylemlere, hatta bilimsel yayınlara bakıldığında; engelli, yeti yitimi, özel gereksinimli birey, kısıtlılığı olan bireyler, özel bireyler, kırılğan bireyler, engellenen bireyler gibi pek çok farklı kavramlar kullanıldığı görülür. Yine geçmişten günümüze yasa ve yönetmeliklere bakıldığında; özürüllük, sakatlık, yeti yitimi ve engellilik gibi terimlerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu durum da engellilik kavramı ile ilgili geçmişten günümüze bir karmaşa olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere karışıklık olmaması

açısından yasa ve yönetmeliklerin başında kavramların tanımları yapılmaktadır. Bu tanımlar da yasal düzenlemeler içerisinde kullanılan kavramın ne anlama geldiğini, hangi hak veya kurala tabi olduğunu göstermede önemlidir. Bu sayede de mevzuat içinde yer alacak kavramların açık net anlaşılması sağlanmış olur. Ne kadar tereddütlü yaklaşırsa yaklaşılsın, bir kavramın yasalarda açık tanımı yapılmışsa o kavramı kullanmak en doğrusudur. Engelli kavramı için de sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek ve kavram karmaşası olmaması açısından hali hazırda yürürlükte olan yasa ve yönetmeliklerde tanımlanan şekliyle, yani mevcut yasa ve yönetmeliklerde kullanılan "engelli" kavramını kullanmak daha doğrudur. Nitekim mevzuat içerisinde tanımlanmış olan sözcüğün kullanılması olası karmaşayı önleyecek ve bireylerin haklarının korunmasını sağlayacaktır.

Ülkemizde geçmiş yasa ve yönetmeliklerde özürüllük kavramı kullanıldığını biliyoruz. Literatüre bakıldığında özürüllük kavramı ise; bir veya birden fazla işlevsel yetenek yani öz bakımın azalması veya olmaması olarak açıklanmıştır (Rimmerman, 2013).

Ancak günümüzde yasa ve yönetmelikler güncellendiğinden artık özürüllük kavramının kullanılmadığını, yerine engel/engellilik kavramının kullandığını görmekteyiz.

Engellilik (disability): Herhangi bir yeti yitimi sonucunda; sağlıklı birey için normal yapılabilecek düzeydeki bir aktiviteyi yapabilmek yeteneğinin sınırlandırılması veya olmaması olarak açıklanmıştır (Kahraman-Güloğlu, 2022; WHO, 1980).

Yeti yitimi (impairment) ise; daha çok bireysel veya bedensel boyutu yansıtan, bireylerin uzun süreli veya kalıcı bir şekilde akıl, duyu veya fiziksel bir işlev kaybindan kaynaklı rahatsızlığını anlattığı belirtilir (Kahraman-Güloğlu, 2022; UNICEF, 2007; WHO, 1980).

Dünya Sağlık Örgütü'nün ilk sınıflandırması olan ICIDH'e (International Classification of Impairment, Disability and Handicap) göre yeti yitimi (impairment): bireylerin; sağlık açısından psikolojik, fizyolojik veya anatomiden kaynaklı işlevlerinde bir kayıp veya anormallik olmasıdır. Yeti yitimi, bozukluk (disorder) teriminden daha geniş ve kapsamlı olduğu, örneğın bir bacağını kaybetmenin yeti yitimi olarak değerlendirilebileceği ancak bozukluk olarak ele alınmayacağı yönünde açıklamalar yapılmıştır (Kahraman-Güloğlu, 2022; UNICEF 2007; WHO, 1980).

Engelli olarak tanımlanan bireylerin sahip oldukları kısıtlama ve engel türleri de; zihinsel, işitme, bedensel ve görme engelliliği şeklinde dört ana gruba ayrıldığı bildirilmiştir (Tekkurşun-Demir ve İlhan, 2019). Her ne kadar engel türü

geçmişte 4 ana kategoride değerlendirilse de, günümüzde engel tanısı koyarken; bedensel, duyuşsal, bilişsel, ruhsal, sosyal ve sağlık vb açılardan işlevsel yetersizlikler değerlendirilerek engellilik oranı hesaplanmaktadır. %40 ve üzerinde olan işlevsel kayıplar engelli olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde fiziksel sağlık veya ruhsal sağlık sorunu, yaşlılık gibi gelişimsel kaynaklı işlev bozuklukları gibi kayıp veya yetersizlikler de engelli grubuna dahil edilmiştir.

Engellilik (disability) durumu; ister sağlık kaynaklı, ister biyolojik yapıdan kaynaklı olsun, bir şekilde yeti yitimi ve bu yitim sonucunda da herhangi bir birey için normal değerlendirilen bir aktiviteyi yapabilme yeteneğinin sınırlı olması veya olmaması durumu olarak açıklanmıştır (Kahraman-Güloğlu, 2022). Engellilik kavramının tanımı yaşlarla yapıldığı gibi bir bireyin engelli olup olmadığı ve engelliliğin kimler tarafından ve nasıl belirleneceği de yine yönetmeliklerle ortaya konmuştur. Bu konuda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanarak 20 Şubat 2019 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelikte açıklamalar yer almıştır. Bu yönetmeliğin 6. Maddesinde; bir bireyin engelli olup olmaması ve engelin oranına ilişkin kararın sağlık kurulu tarafından verilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu yönetmeliğe göre; engellilik raporunu verecek kurulun; iç hastalıkları uzmanı, göz hastalıkları uzmanı, kulak burun boğaz hastalıkları uzmanı, genel cerrahi uzmanı, nöroloji uzmanı, ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı gibi birden fazla uzmanlık dalını ilgilendiren uzman hekimler ve kurul başkanı olmak üzere en az yedi üyeden oluştuğuna yer verilmiştir. Ayrıca gerekli görülmesi halinde bir başka alandan uzmanların da kurula davet edilerek bireylerin engel durumlarının tespitine karar verilebileceği açıklanmıştır. Yine aynı yönetmeliğin 5. Maddesine göre engelli bireylerin değerlendirilme ve sınıflandırılması sistemi olarak İşlevsellik Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırmasının (ICF) kullanılacağı hükümleri de yer almıştır (mevzuat.gov.tr, 2019). ICF- İşlevsellik, Yeti yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması, Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık ve sağlıkla ilgili durumların tanımlanabilmesi ve fonksiyonel olarak; sosyal, psikolojik ve biyolojik açılardan değerlendirilebilmesi için geliştirilmiştir (Clarke ve Price, 2012; DSÖ, 2001; WHO, 2001). ICF, hem engelin derecesini hem de sağlıkla ilgili fonksiyonları belirleyerek aslında tüm insanlara yönelik hazırlanmış evrensel bir sınıflandırma sistemi olarak; biyolojik-psikolojik ve sosyal açıdan işlevselliğin ve engelin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına destek vermektedir. Bir tür biyo-psiko-sosyal yönleri içeren bir model olduğu ve bu modelde; vücudun fonksiyon ve yapıları, aktivitelere katılabilme, kişisel unsurlar ve çevresel unsurlar olmak üzere dört bileşeni olduğu da belirtilmiştir (Karagözoğlu, 2014; Hamood Al Sakkaf, 2017).

ICF'in bebek, çocuk ve gençlerin fonksiyonel açıdan problemleri değerlendirilirken; vücut yapıları, aktivite, bu aktivitelere katılım kısıtlıklarını, önemli olan çevresel ve kişisel faktörlerine ait kayıtları sağlıklı tutmak, anlaşılır olması için ortak bir dil oluşturmak için özel içerikli detaylar eklenerek ICF'nin çocuk ve gençlik versiyonu geliştirilmiştir (WHO, 2001; Klang vd., 2011; Adofsson, 2011).

ICF-CY modelinin, çocukların yaşamın hemen hemen her alanına katılımını desteklemesi ve ayrıca çocuğun aktiviteye teşvik edilmesi ayrıca katılımlarının sağlanmasında da çok önemli olduğu belirtilmiştir (Karagözoğlu, 2014). ICF-CY, sınıflandırma sistemi, ölçümleri doğru yaparak; çocuk ve gençlerin doğru yönlendirilmesi amacıyla kullanıldığı gibi, işlevselliği değerlendirerek; amaç belirleme, bu amaç için planlama yapabilme, sağlıkla ilgili konularda tedavilerini planlayarak durumu kontrol etme ve çalışmalarını doğru yönlendirebilmek için kullanılabilen bir yöntem olarak da değerlendirilmektedir. Çocukların işlevsellikleri açısından ölçümlenerek ortaya konulan ve ICF-CY'ye dayalı yapılan değerlendirmeler çocuğun tedavi ihtiyaçlarını belirleyerek kaynakları doğru planlamak açısından önemli bir destek sağlamaktadır (Björck vd., 2010; Simeonsson vd., 2010). ICF-CY, çocuk ve gençlerde işlevselliği ve sağlığı değerlendirmek için; klinisyenler, eğitimciler, politikacılar, aile üyeleri ve araştırmacılar tarafından kullanılması hedeflenerek geliştirildiği bildirilmiştir (WHO, 2001).

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası ortaklığında geliştirilen ve daha çok Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon alanına sorumluluk yükleyen Dünya Engellilik Raporu (DER), engelliliğin, sağlık sorunu olan kişiler ve çevresel faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıktığını, bu açıdan engelliliğe yaklaşımda medikal rehabilitasyondan ziyade sosyal anlayışa geçilmesi gerektiği belirtilmiştir (WHO, 2001; Oral vd., 2012; Stucki ve Melvin, 2007).

Görüldüğü üzere 'ICF' temel alınarak hazırlanmış olan DER raporunda, sadece tanı ve tedavi ile sınırlandırılmayan, ayrıca bireylerin; aktivitelere yani hayata katılımını ve çevreden kaynaklı durumları içererek şekilde bütün sorunları değerlendiren, problemlere bütüncül yaklaşarak; eğitim, iş ve sosyal yaşam gibi bireylerin topluma her yönüyle katılımını sağlayan, tedavi edici ve aynı zamanda multidisipliner bir ekip çalışmasını ifade etmiştir (WHO, 2001; Oral vd., 2012; Stucki ve Melvin, 2007; Von Groote vd., 2011).

Engelliliğin sadece tanı ve tedavi ile sınırlandırılmayacağı, engelli bireylerin günlük yaşam içerisinde sosyal, kültürel ve spor alanlarında yer alması temel yaşam hakkına erişilebilmesini destekler. Özellikle spor alanında engelli bireylerin başarılarıyla yer alması, bazı organizasyonlarda duyurulması konuyla ilgili farkındalığı arttıran ve pozitif ayrımcılığı destekleyen bir durum olmaktadır. Literatürde de engelli

kişilerin spor uygulamalarına katılmalarının; duygusal, kişilik, sosyal, bedensel, sağlık, motor beceriler, verimlilik, performans artışı gibi pek çok aktivitelere olumlu etki etmesi sonucunda yaşam kalitelerini iyileştirmede önemli etkileri olduğundan söz edilmiştir (Yılmaz vd., 2014; Yücel vd., 2019).

Engellilik ve Spor

Günümüzde engelli bireyler, normal gelişim gösteren bireylerin yaptığı pek çok faaliyeti yapabilirken çevresel kısıtlılıklar nedeniyle pek çok etkinliklerden uzak durmaları ve hatta soyutlanmalarına neden olmaktadır. Özellikle çocuk ve gençlerin gelişiminde önemli bir yeri olan egzersize engellilerin de katılabilmesi için gerekli çevresel düzenlemelerin çok az veya hiç olmayışı, düzenlemeler olsa bile tüm engel türlerine uygun bir şekilde ergonomik olmaması nedeniyle katılım zorlaşmaktadır.

Günlük yaşam içerisinde pek çok etkinliğin yanında; sosyalleşme, sorunlarla baş etme, sağlığın korunması ve kazanılması, ayrıca ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir noktada olan spor, engellilerin de artık pek çok branşlarda yer aldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık sadece engelliler değil, pek çok kurum ve kuruluşlar da spor alanında engellilerle ilgili etkinlikler yaparak, takım veya bireysel branşlarda engelli sporcular yetiştirerek ulusal ve uluslararası arenada tanınırlığını arttırmaya, özellikle engellilerle ilgili çalışmalar yürüterek duyarlılıklarını göstererek sempatikliğini arttırmaya ve zihinlerde kalıcılığını sağlamaya çalışmaktadır.

Spor, normal gelişim gösteren bireylerde sosyal, fiziksel, psikolojik ve fizyolojik açıdan pek çok olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu olumlu etkilerin sonuçlarını da araştırmalar ortaya koymuştur. Egzersiz ve sporun normal bireylerde yarattığı etkileri engelli bireylerde de görmenin mümkün olduğu, engelliler için sosyal bir tecrübe yaratmasının yanında doğal ortamında bulunan bireyleri değişik yönlerden etkilediği ve bütün gelişim alanlarını desteklediği belirtilmiştir (Tekkurşun, vd., 2018).

Engellilerde spor yapılmasının en önemli amacının rehabilitasyon ve sosyalizasyon olduğu, bütünsel rehabilitasyon ve sosyal açıdan bireyin entegre edilmesini de içine alan bir durum olduğu açıklanmıştır. Rehabilitasyon sporunun amacının da kişilerin; motorsal, ruhsal, tıbbi ve sosyal alanlarda olumlu gelişmelerinin desteklenmesi ve bireyin psikososyal yönden iyileşmesini sağlamak şeklinde ele alınmıştır (Haep 1995; Konar ve Pepe, 2003). Ayrıca engellilerle yapılan tüm sporların, engelli hakları, çevresel erişilebilirlik, sosyal açıdan uyum, sağlıklı olma ve bu sağlığın da sürekliliğinin olması ve tüm bunların iyi olma yani sağlıklı olmak üzerindeki etkilerinin önemli olduğu belirtilmiştir (Cheri vd., 2012).

Tarihte Engelliler ve Spor

Tarihsel açıdan bakıldığında geçmişten bugüne engellilerin yaptığı sporunun temelinde ve gelişmesinde tıbbi rehabilitasyonun etkisi olduğu, hekimlerin hastalıklarda ve engel rehabilitasyonunda egzersiz yapmanın öneminden yola çıkarak kullanmaya başlamasıyla ortaya çıktığı açıklanmıştır (Konar ve Pepe, 2003).

Milattan önce Erasistratos ile başlayan ve milattan sonra Galen ve İbn-i Sina gibi filozof hekimlerin egzersiz tıbbi tedavi ile birlikte düşünülmesi gerektiğini belirterek, sağlığı geliştirici etkileri nedeniyle uyguladıkları görülmüştür. 1500'ü yıllarda Prof. Dr. Laurent Joubert Terapi Cimnastiğini Tıp eğitiminin içine aldığı, Jimnastiğin ortaçağdan Rönesans'a kadar farklı ülkelerde terapi aracı olarak hekimler tarafından önerildiği bazı kaynaklarda yer almıştır (Konar ve Pepe, 2003).

Başlangıçta sağlığın kazanılması ve rehabilitasyon açısından kullanılan sporun, sonraki yıllarda engellilerin spor yapması ve bu spor branşlarında yarışmalara girmesi şeklinde bir oluşum içerisine girdiği görülmektedir.

Tarihte ilk Cripple race olarak anılan ampüte koşu 1880'de Londra'da yapılmıştır. Engelli sporunda önemli görülen ilk kulüp İşitme Engelliler Spor Kulübü adıyla 1888 yılında Almanya'nın Berlin şehrinde kurulmuştur (Kosel, 2001). Daha sonra 1910 yılında kulübün ülke genelinde yer alması açısından Alman İşitme Engelliler Spor Federasyonu, 1924 yılında da pek çok ülkeye yayılacak şekilde Uluslararası İşitme Engelliler Spor Federasyonu adıyla kurulmuştur (Konar ve Pepe, 2003). Bu alanda ilk yazılı kaynak da Eğitim ve Tıpta Egzersizler adlı kitabıyla Beden Eğitimi ve Fiziksel Terapi Profesörü Mc Kenzie tarafından 1909 yılında yayımladığı ve 20.yy başlarında da bazı hekimlerin engelli sporuna dikkat çektiği bazı kaynaklarda bildirilmiştir (Konar ve Pepe, 2003). Pek çok ülkeyi kapsayan I. Dünya Savaşında sakat kalan bireylerin rehabilitasyonunun egzersizle yapılmasının engellilerde sporun temellerinin atılmasına neden olduğu ileri sürülmüştür (Kosel, 2001). 1912 yılında da Beden Eğitimi ve Spor bilimsel açıdan araştırmak üzere Alman İmparatorluğu tarafından bir komite kurulmuştur. Bu Komite 1913'te ilk Spor Hekimliği Dergisini yayımlamış, ardından ilk Spor Hekimleri Federasyonunu, 1920'li yıllarda da Uluslararası Spor Hekimleri Federasyonunu kurmuştur. Bu federasyon yaygınlaşmış ve daha sonra 1933 yılında İsviçre'nin St. Moritz kentinde Dünya Spor Hekimliği Federasyonu (FIMS) olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde FIMS Federasyonu olarak anılan ve 80 ülkenin üyesi olduğu uluslararası bir kuruluş haline gelmiştir (Konar ve Pepe, 2003). II. Dünya Savaşında çok fazla kişinin sakatlanması nedeniyle; tedavi ve rehabilite amaçlı merkezler kurulmuş

pek çok ülkede de egzersiz ve spor ile araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.

Literatüre bakıldığında tekerlekli sandalye sporlarının da II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığı, ilk kez 1948 yılında yapılan Londra Olimpiyat Oyunlarının açılışında Guttman'ın tekerlekli sandalyeli atletler için yarışma düzenlediği ve Stoke Mandeville Oyunları olarak isimlendirdiği görülmektedir. Daha sonra gazilerin katılımıyla 1952 yılında Hollanda'da da Uluslararası Stoke Mandeville Oyunları başlatıldığı da belirtilmiştir (Türkiye Milli Paralimpik Komitesi, 2023).

Tekerlekli Sandalye sporunun rehabilite edici etkilerini gören Guttman (1979), gülle, cirit, disk atma gibi teknik egzersizlerini rehabilitasyon programına entegre etmiş ve savaş gazilerine rehabilitasyon amaçlı uygulama yapmaya başlamıştır (Konar ve Pepe, 2003; Kosel, 2001).

Literatürde engellilerde spor denince Uluslararası Paralimpik Komitesi tarafından yönetilen paralimpik spor oyunları ilk akla gelir. Paralimpik spor, Engelli Olimpiyat oyunları olarak kullanılmaktadır. "Paralimpik" sözcüğü Latince köken alan "Paraplejik" ve "Olimpik" kelimelerinden oluştuğu, sonraki süreçte diğer engel gruplarının da dahil edilmesi ve Olimpik Hareketle yakından ilişkili ve Olimpiyat Oyunlarına "Paralel" ve "Olimpik" kelimelerinin birleşiminden oluştuğu. Olimpiyat oyunları ile yan yana olduğunu belirtmek açısından "Paralimpik" kelimesinin 1988'den beri engellilere yönelik yapılan oyunların resmi ismi olduğu belirtilmiştir (Tweedy ve Howe, 2011). Paralimpik sporlarla ilgili olarak kurumsal yapının; ilk kez 1989 yılında Almanya'nın Düsseldorf kentinde açılan ve bir yıl sonra Bon'a taşınan Uluslararası Paralimpik Komitesinin (International Paralympic Committee-IPC) kurulmasıyla başladığı belirtilmiştir. Bu komitenin IPC, Uluslararası Spor Federasyonları, Ulusal Organizasyonlar ile Lozan'da merkezi bulunan Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ile birlikte çalıştığı bildirilmiştir (Türkiye Milli Paralimpik Komitesi, 2023). Paralimpik Oyunların tarihine bakıldığında ise ilk kez 1960 yılında Roma Kentinde "Dünya Felçliler Oyunu" adıyla yapıldığı görülmüştür.

İlk zamanlar Felçliler için Dünya Oyunları adını taşıyan bu organizasyon, 16 yıl sonra 1976 yılında İsveç'te ilk Kış Paralimpik Oyunları olarak organize edilmiştir. 1992 yılına kadar Kış Paralimpik Oyunları dört yılda bir yaz Paralimpik Oyunlarıyla paralel yıllarda yapılırken, 1992 yılı itibarıyla Yaz ve Kış Paralimpik Oyunları iki yılda bir yapılmaya başlanmıştır. Paralimpik yaz oyunları branşları olarak; 5-A Side Futbol, Boccia, Binicilik, Badminton, Bisiklet, Goallball, Judo Kano, Kürek, Masa Tenisi, Oturarak Voleybol, Okçuluk, Para Atletizm, Para Halter, Para Dans, Para Yüzme, Para Atıcılık, Taekwondo, Triatlon, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, Tekerlekli Sandalye Eskrim, Tekerlekli Sandalye

Ragbi, Tekerlekli Sandalye Tenis gibi branşlar yer almıştır. Paralimpik Kış Oyunları Spor branşları olarak da; Para Alp Disiplini, Para Biatlon, Para Kayaklı Koşu, Para Buz Hokeyi, Para Snowboard, ve Tekerlekli Sandalye Körling olarak yer aldığı belirtilmiştir (Yücel vd., 2019).

Kış Paralimpik Oyunları ilk kez Avrupa ülkeleri dışında 1998 yılında Japonya'nın Nagano kentinde yapılmıştır (Konar ve Pepe, 2003, 28). Bu oyunların nerede yapılacağına nasıl belirlendiğine bakıldığında ise, Olimpiyat Oyunlarının yapıldığı şehirde yapılması gerektiğine ilişkin kural olduğu da bildirilmiştir (Bailey, 2007; Kahvecioğlu, 2021).

Amerika'nın Seattle eyaletinde 1980 yılında Don Bennett tarafından başlatılan ve 1990 yılında da Moskovada Ampute Futbol Federasyonunun kurulmasıyla (Sarıgöz vd., 2017) uluslararası alanda yaygınlaşan ampute futbolu da Engelli sporları içerisinde ilgi gören önemli branşlardandır.

Ampute futbol, bir bacağı olmayanlar tarafından, kanediyen (koltuk değneği) kullanılarak oynanan futbol türü olarak karşımıza çıkan bir spor branşıdır. 60 metre uzunluğunda, 40 metre genişliğinde ve normal futbol branşında olduğu gibi her iki ucunda kaleler olan 25'er dakika, 2 devre ve toplamda 50 dakikada kendine özgü kurallarıyla yapılan müsabakalarda oynanan bir branştır. Bu branş; dayanıklılık, kuvvet, esneklik, sürat, çabukluk ve strateji gibi üst düzeyde performans ve kontrol gerektirmektedir. Futbolda olduğu gibi kaleci, savunma ve hücum oyuncuları bulunduğu da belirtilmiştir (TBESF, 2023; Yazıcıoğlu, 2007a; Yazıcıoğlu, 2007b).

Türkiye'de Engelli Sporunun Gelişimi

Türkiye'de 1980 ila 1990 yılları arasında Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Spor Eğitimi Daire Başkanlığı tarafından farklı engel grupları için spor etkinlikleri düzenlenmiş olsa da engellilerin spor ortamlarında yer alması, bu konuda resmi organizasyonların yapılması ve kurumsallaşması ancak 1990'lı yıllarda gerçekleştiği görülmektedir. Her yaşta ki sporculara hizmet vermek için Müsabakalar; Büyükler, Gençler, Ümitler, Yıldızlar şeklinde şampiyonaları ile kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca ampute, cerebral palsy, zihinsel engelliler, görme, işitme, omurilik yaralanması (tekerlekli sandalye bağımlı bireyler), travmatik parapleji, (bel seviyesi altında hareket imkanının en az %10 kaybı) quadrapleji (boyun bölgesinden aşağıda farklı düzeylerde hareket etmenin kaybı, kol gövde ve bacağın kullanılamaması) Les autres denilen ve Fransızca diğer anlamına gelen şeklinde 6 ana grupta engelli sporcular sınıflandırıldığı görülmüştür (Ergun, 2011).

Engellilerin spor alanıyla ilgili olarak Türkiye'deki kurumsal organizasyon çalışmalarına bakıldığında; ilk etapta 1990

yılında “Özürülüler Spor Federasyonu” kurulduğu ve engellilerin sportif etkinliklerini organize edip yürüttüğü görülmektedir. 1990 yılında kurulan “Özürülüler Spor Federasyonu” adında yer alan “özürlü” kelimesinin olumsuz etki yaratması nedeniyle 1997 yılında adının “Engelliler Spor Federasyonu” olarak değiştirildiği görülmüştür. Sonraki yıllarda yapılan organizasyonlar ve çalışmalar sonucunda farklı engel gruplarına farklı yaklaşım gösterilmesi gerektiğinden, 2000 yılında 4 farklı federasyona ayrıldığı, önceleri federasyonlar Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı iken sonradan Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmasıyla bakanlığa bağlı çalıştıkları belirtilmiştir (Karadaş ve Çetiner, 2021; Mumcu, 2018).

Engellilere yönelik yapılan çalışmalar Gençlik ve Spor bakanlığına bağlı yürütülse de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı, illerde bulunan yerel yönetimler tarafından da desteklendiği bilinmektedir. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı açılmış olan Özel Eğitim Okulları, alt özel sınıflar veya kaynaştırma sınıflarında eğitim alan engelli öğrencilere yönelik uygulanan Beden Eğitimi ve Spor, Oyun ve Egzersiz gibi derslerin, etkinlik ve organizasyonların bu destek içerisinde olduğu söylenebilir. Yine Belediyeler ve Büyükşehir Belediyelerinin engelli kişiler için etkinlik yürütme sorumlulukları olduğu da yönetmeliklerde yer almıştır (Resmi Gazete, 2006). Ayrıca Türkiye Milli Paralimpik Komitesi tarafından da engelli sporcular için performans dayalı spor etkinlikleri organize edilmektedir. Yine Milli Paralimpik Komitesi Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu, Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu, Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu ve Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu ile birlikte hizmet vermektedir. Türkiye’de engelli sporcular için hizmet veren bu federasyonların her biri incelendiğinde;

Bedensel Engelliler Spor Federasyonu (TBESF); bu federasyona bağlı 17 branşta hizmet verdiği belirtilse de ampute futbol, Para Bilek Güreşi bilgisi dışında federasyonun resmi web sayfasında bir bilgiye ulaşılamamıştır (TBESF, 2023).

Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu: 2000 yılında kurulmuş olan Türkiye Zihinsel Engelliler Spor Federasyonu 2006 yılı itibarıyla idari ve mali açıdan özerk olmuş ve 2009’da ismi de Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu (TÖSSFED) olarak değiştirilmiştir. Bu federasyona bağlı bowling, atletizm, tenis, masa tenisi, kayak, voleybol, basketbol, binicilik, boccce, bisiklet, Cimnsatik, futbol, futsal, goalbal, judo, halter, satranç, yüzme branşları olduğu belirtilmiştir (TÖSSFED, 2023).

Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu (TİESF): Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğüne bağlı 2000 yılında kurulan ve kendisine bağlı 114 kulüp bulunan federasyon; futbol, voleybol, hentbol, basketbol, teakwondo, badminton, atletizm, bisiklet, futsal, güreş, tenis, yüzme, kayak, judo, karate,

masa tenisi, plaj voleybolu, golf, oryantring, atıcılık, yelken, satranç, curling branşlarında çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca Avrupa İşitme Engelliler Spor Organizasyonu (EDSO), Dünya Spor Sağırlar Birliği (CISS) ve İşitme Engelliler Olimpiyat Komitesi (DEAFLYMPICS)’nin bir üyesidir. 4 yılda bir İşitme Engelliler Olimpiyat Oyunları düzenlemektedir (TİESF, 2023).

Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu (TGESF): Başlangıçta diğer tüm engel grupları gibi bağlı olduğu çatı olan ve 1990 yılında kurulan Türkiye Özürülüler Federasyonundan İşitme Engelliler Federasyonu gibi 2000 yılında bu çatıdan ayrılarak Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu olarak kurulmuştur. Bu Federasyona bağlı; atletizm, futbol, futsal, goalball, judo, halter, satranç, yüzme branşları şeklinde hizmet verdikleri görülmektedir (TGESF, 2023; Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023).

Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine bakıldığında; 2010 yılında 465 kulüp, 23 bin 347 sporcu olan bu sayının her yıl giderek arttığı, 2013 yılında 575 olan kulübün 31 bin 492 sporcuya ulaştığı, günümüzde ise; görme, bedensel, özel sporcular ve işitme engelliler federasyonları bünyesinde toplamda yaklaşık 45 793 sporcu olduğu, bu sporcu sayısından 22 bin 312 kişi sayısı ile en fazla Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonunun engelli lisanslı sporcuya sahip olduğu belirtilmiştir (TÖSSFED, 2023). Türkiye adına yarışılan paralimpik olimpiyatlara katılan ve derece alan sporcuların kattıkları paralimpik oyunların adı, yeri, sporcular tarafından elde edilen dereceler Tablo 1 ve 2’de verilmiştir.

Türkiye’de 1980 ila 1990 yılları arasında Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Spor Eğitimi Daire Başkanlığı tarafından farklı engel grupları için spor etkinlikleri düzenlenmiş olsa da engellilerin spor ortamlarında yer alması, bu konuda resmi organizasyonların yapılması ve kurumsallaşması ancak 1990’lı yıllarda gerçekleştiği görülmektedir. Her yaştaki sporculara hizmet vermek için Müsabakalar; Büyükler, Gençler, Ümitler, Yıldızlar Şampiyonaları ile kategorilere ayrılmıştır.

Engellilerin spor alanıyla ilgili olarak Türkiye’deki kurumsal organizasyon çalışmalarına bakıldığında; ilk etapta 1990 yılında “Özürülüler Spor Federasyonu” kurulduğu ve engellilerin sportif etkinliklerini organize edip yürüttüğü görülmektedir. 1990 yılında kurulan “Özürülüler Spor Federasyonu” adında yer alan “özürlü” kelimesinin olumsuz etki yaratması nedeniyle 1997 yılında adının “Engelliler Spor Federasyonu” olarak değiştirildiği görülmüştür. Sonraki yıllarda yapılan organizasyonlar ve çalışmalar sonucunda farklı engel gruplarına farklı yaklaşım gösterilmesi gerektiğinden, 2000 yılında 4 farklı federasyona ayrıldığı, önceleri federasyonlar Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı iken sonradan Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmasıyla bakanlığa bağlı çalıştıkları belirtilmiştir (Mumcu, 2018).

Engellilere yönelik yapılan çalışmalar Gençlik ve Spor bakanlığına bağlı yürütülse de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı, illerde bulunan yerel yönetimler tarafından da desteklenmektedir. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı açılmış olan Özel Eğitim Okulları, alt özel sınıflar veya kaynaştırma sınıflarında eğitim alan engelli öğrencilere yönelik uygulanan Beden Eğitimi ve Spor, Oyun ve Egzersiz gibi dersler, etkinlik ve organizasyonların bu destek içerisinde yer aldığı söylenebilir. Yine Belediyeler ve Büyükşehir Belediyelerinin engelli kişiler için etkinlik yürütme sorumlulukları olduğu yönetmeliklerde yer almıştır (Resmi Gazete, 2006). Ayrıca Türkiye Milli Paralimpik Komitesi tarafından da engelli sporcular için performans dayalı spor etkinlikleri organize edilmektedir. Yine Milli Paralimpik Komitesi Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu, Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu, Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu ve Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu ile birlikte hizmet vermektedir. Türkiye'de engelli sporcular için hizmet veren bu federasyonların her biri sırayla incelendiğinde;

Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu (TBESF):

Bu federasyona bağlı 17 branşta hizmet verdiği belirtile de ampute futbol, Para Bilek Güreşi bilgisi dışında federasyonun resmi web sayfasında bir bilgiye ulaşılamamıştır (TBESF, 2023).

Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu (TÖSSFED):

2000 yılında kurulmuş olan Türkiye Zihinsel Engelliler Spor Federasyonu 2006 yılı itibariyle idari ve mali açıdan özerk olmuş ve 2009'da Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu (TÖSSFED, 2023) şeklinde ismi değiştirilmiştir. Bu federasyona bağlı; bowling, atletizm, tenis, masa tenisi, kayak, voleybol, basketbol, binicilik, bocce, bisiklet, cimnsatik, futbol, futsal, goalbal, judo, halter, satranç, yüzme branşları olduğu belirtilmiştir (TÖSSFED, 2023).

Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu (TİESF):

Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğüne bağlı 2000 yılında kurulan ve kendisine bağlı 114 kulüp bulunan federasyon; futbol, voleybol, hentbol, basketbol, teakwondo, badminton, atletizm, bisiklet, futsal, güreş, tenis, yüzme, kayak, judo, karate, masa tenisi, plaj voleybolu, golf, oryantring, atıcılık, yelken, satranç, curling branşlarında çalışmalarını yürütmektedir (TİESF, 2023) Avrupa İşitme Engelliler Spor Organizasyonu (EDSO), Dünya Spor Sağırlar Birliği (CISS) ve İşitme Engelliler Olimpiyat Komitesi (DEAFLYMPICS)'nin bir üyesidir. 4 yılda bir İşitme Engelliler Olimpiyat Oyunları düzenlemektedir (TİESF, 2020).

Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu (TGESF):

Başlangıçta diğer tüm engel grupları gibi bağlı olduğu çatı olan ve 1990 yılında kurulan Türkiye Özürlüler Federasyonundan İşitme Engelliler Federasyonu gibi 2000 yılında bu çatıdan ayrılarak Türkiye Görme Engelliler Spor Federasyonu olarak kurulmuştur. Bu Federasyona bağlı; atletizm, futbol, futsal, goalball, judo, halter, satranç, yüzme branşları şeklinde hizmet verdikleri görülmektedir (TGESF, 2023; Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023).

Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine bakıldığında; 2010 yılında 465 kulüp, 23 bin 347 sporcu olan bu sayının her yıl giderek arttığı, 2013 yılında 575 olan kulübün 31 bin 492 sporcuya ulaştığı, günümüzde ise; görme, bedensel, özel sporcular ve işitme engelliler federasyonları bünyesinde toplamda yaklaşık 45 793 sporcu olduğu belirtilmiştir (TOSSFED, 2023; Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023). Federasyonlara bağlı engelli sporcuların farklı branşlarda giderek arttığı görülmektedir. Sporcu ve branş sayısında artış olması alınan dereceleri de çoğaltmaktadır. Türkiye adına yarışılan olimpiyatlar, bu paralimpik olimpiyatlarda ülkemizin temsil edildiği spor branşı ve alınan dereceleri Tablo 1 ve 2'de yer almıştır.

Tablo I: 2016 - 2020 Yılları Arasında Paralimpik Olimpiyatlarına Katılan Branşlar ve Alınan Dereceler.

Olimpiyat Adı	Dereceyi Alan Sporcu	Spor Branşı	Derece
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Recep Çiftçi	Para Judo	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Besra Duman	Para Halter	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Nesim Turan	Para Masa Tenisi	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Ali Öztürk	Para Masa Tenisi	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Kübra Korkut	Para Masa Tenisi	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Zeynep Çelik	Para Judo	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Öznur Cüre - Bülent Korkmaz	Para Okçuluk Takım	Gümüş
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Abdullah Öztürk	Para Masa Tenisi	Altın

Olimpiyat Adı	Dereceyi Alan Sporcu	Spor Branşı	Derece
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Sevilay Öztürk	Para Yüzme	Gümüş
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Bahattin Hekimoğlu	Para Okçuluk	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Nihat Türkmenoğlu	Para Okçuluk	Gümüş
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Ayşegül Pehlivanlar	Para Atıcılık	Gümüş
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Mahmut Bozteke	Para Taekwondo	Bronz
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Meryem Betül Çavdar	Para Taekwondo	Gümüş
Tokyo 2020 Paralimpik Oyunları	Kadın Milli Takımı	Goalball	Altın
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Ayşegül Pehlivanlar	Atıcılık 10m havalı Tabanca	Bronz
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Nazmiye Muratlı	Halter 41 Kg	Altın
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Kübra Öçsoy	Masa Tenisi	Gümüş
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Abdullah Öztürk	Masa Tenisi 4. Klas	Altın
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Abdullah Öztürk Ali Öztürk Nesim Turan	Masa Tenisi Takım 4-5 Klas	Bronz
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Sümeyye Özcan, Buket Atalay, Neşe Mercan, Gülşah Düzgün, Seda Yıldız, Sevda Altınoluk	Goalball Takım	Altın
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Ecem Taşın	Judo 48 Kg	Bronz
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Mesme Taşbağ	Judo 70 Kg	Bronz
Rio 2016 Paralimpik Oyunları	Semih Deniz	Atletizm 1500 M T11	Bronz

Tablo II: 2004-2012 Yılları Arasında Paralimpik Olimpiyatlarına Katılan Branşlar ve Alınan Dereceler.

Olimpiyat Adı	Dereceyi Alan Sporcu	Spor Branşı	Derece
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Nazmiye Muratlı	Halter 40 Kg	Altın
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Nazan Akın	Judo 70 Kg	Gümüş
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Çiğdem Dede	Halter 44 Kg	Gümüş
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Neslihan Kavas	Masa Tenisi 9. Klas	Gümüş
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	M. Korhan Yamaç	Atıcılık P1 - 10m Havalı Tabanca Sh1	Gümüş
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Neslihan Kavas, Ümran Ertiş, Kübra Öçsoy	Masa Tenisi Takım 6-10 Klas	Gümüş
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Özlem Becerikli	Halter 56 Kg	Bronz
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Duygu Çete	Judo 57 Kg	Bronz
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Doğan Hancı	Okçuluk Makaralı Yay	Bronz
Londra 2012 Paralimpik Oyunları	Hüseyin Alkan, Abdullah Aydoğdu, Mehmet Cesur, T. Okan Düzgün, Tuncay Karakaya, Yusuf Uçar	Goalball Takım	Bronz
Pekin 2008 Paralimpik Oyunları	Gizem Girişmen	Okçuluk Klasik Yay	Altın
Pekin 2008 Paralimpik Oyunları	Neslihan Kavas	Masa Tenisi 9. Klas	Bronz
Atina 2004 Paralimpik Oyunları	M. Korhan Yamaç	Atıcılık 25m Spor Tabanca	Altın
Atina 2004 Paralimpik Oyunları	M. Korhan Yamaç	Atıcılık 50m Serbest Tabanca	Bronz

Tablo 1 ve 2’de görüldüğü üzere; Paralimpik oyunlarda yıllar geçtikçe başarılı sporcu sayısı artmaktadır. Paralimpik oyunlar gibi engellilerin farklı spor branşlarında yarıştığı organizasyonlar sayesinde Ülkelerin tanıtımı ve ekonomi gibi toplumsal kazanımların yanı sıra, sosyalleşme, özgüven, sağlık kazanımı, yeteneklerine uygun çalışmalarla bağımsız hareket etme performansının en üst seviyede ortaya konması gibi bireysel kazanımlar söz konusudur. Paralimpik Oyunları’nın kazanımlarının yanında en önemli işlevi de tüm dünyada engelli haklarına, bağımsız ve erişilebilir yaşama yönelik farkındalık oluşturmaktır. Birleşmiş Milletler tarafından 2008’de yürürlüğe sokulan ve Türkiye’nin de imzaladığı “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” ile tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerinden engellilerin de bütün insanlar gibi eşit bir şekilde yararlanmasını desteklemek, her insana karşı saygıyı güçlendirmektir”. Bu sözleşmenin imzalanmasıyla birlikte engellilerin haklarının olması gerektiği ve konunun bir insan hakları sorunu olduğuna ilişkin düşüncenin dile gelmesi ile farkındalık

oluşturmada destekleyici olduğu. Sözleşmenin özellikle 30. maddesinin paralimpik sporcularla ilgili olduğu, bu maddenin 5. fıkrasında, sözleşmeyi imzalayan devletlerin; engellilerin diğer bireyler gibi eşit koşullarda; sosyal-kültürel ve spor etkinliklerine katılımını sağlayacağı ve aşağıda belirtilen önlemleri alacağı belirtilmiştir. 5. Fıkranın maddelerine bakıldığında; genel olarak sözleşmenin; engellilerin farklı düzeydeki spor etkinliklerine katılmaları için cesaretlendirilmeleri, okul gibi serbest zaman etkinliklerini organize ederek spor eğlence, turistik alanlara ve hizmetler her birey gibi erişebilmelerini desteklemek, katılımlarını teşvik etmek gibi maddeleri içerdiği görülür. Türkiye her ne kadar Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeyi imzalamış olsa da engellilerin; spor gibi farklı kültürel ve sosyal alanlardaki etkinliklere ulaşımında, hatta sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlarına erişimde yaşadığı zorluklarla bakıldığında farklı pek çok bilimsel, sosyal ve farkındalık artırıcı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Dünyada ve ülkemizde spor tarihinin çok eski olmadığı bir önceki bölümlerde yer alan bilgilerden görülebilir. Konuyla ilgili yapılan literatür çalışmaları değerlendirildiğinde de farklı başlıklarda araştırmaların olduğu görülse de, spor tesisleri gözlemlendiğinde engelliler için tam erişilebilir tesis sayısının yetersiz olduğu rahatlıkla görülebilir.

Engellilerin yaşama erişilebilirliğinin sağlanabilmesi için 7 Temmuz 2005 yılında yayımlanan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’da erişimin tam olması gerektiği ve bu erişim sağlanamaması halinde ceza uygulamalarını içeren hükümler yönetmeliklerde bulunsa da; bu konunun farkında olmak, empati kurmak ve duyarlılık gösterebilmek ilgili olduğu bir gerçektir. Bir parçası olan spora erişimlerinin

Engellilerin doğrudan karşı karşıya kaldıkları sorunların azaltılması, eğitim ve öğretim imkânlarının geliştirilmesi, mesleki rehabilitasyon kapsamında yapılabilecek meslek edindirme çalışmalarının ve işe yerleştirme, spor ve rekreatif aktiviteleere katılım oranlarının yükseltilmesi önemli görülmektedir.

1. Engelliler sporu ve rehabilitasyonunun kurumlar arası iş birliği içerisinde sürdürülmesi gerekmektedir (GSB, 2013).
2. Kalıcı politikalar oluşturularak spor tesislerini; seyirciler, sporcular ve tüm engel gruplarındaki spor tesisi yararlanıcıları için erişime uygun hale getirilmesi.
3. Farklı engel gruplarındaki sporcular için, antrenman ve performansa dönük çalışmaların yapılabileceği erişilebilir donanımına sahip tesislerin sayısının artırılması.
4. Engelli bireylerin spora katılımını arttırmak açısından

tanıtım faaliyetleri, yeteneklerini belirleyen çalışmaların yapılarak yönlendirilmesi.

5. Gençlik spor il müdürlüklerine bağlı engellilere yönelik şube müdürlükleri kurularak, bu şubelerce yetenek belirlemesi ve engelli bireylerin sporla ilgili sorun veya yönlendirmelerin yapılması.
6. Engelli sporcuların yanı sıra ailelerine yönelik de; kolaylaştırıcı, yönlendirici çalışmaların yapılması, ayrıca çocukların spora yönlendirilmesinde aile ve sosyal çevrenin birinci derecede etkili olduğunu bildiren yayınlara (İkizler, 2002) dayanarak, ailelerin bilinçlendirilmesi.
7. Farklı alanlardaki engel gruplarına uygun spor etkinlikleri düzenlenmeli, uygun branş seçimleri sağlanmalı, farklı branşlarda yerel müsabaka ve ligler artırılmalı, kulüp sayılarının yaygınlaşması desteklenmelidir.
8. Engelli sporcuların engellerine göre kamp, tesis, konaklama vb olanaklarının artırılması.
9. Engelli sporcularla çalışacak kişilerin de özel eğitim alanında gerekli eğitimleri almalarının sağlanması.
10. Engeli olan ve olmayan sporcuların bir araya geldiği kaynaştırma ve farkındalık artırıcı faaliyet ve müsabakaların düzenlenmesi.
11. Kamu ve özel sektör tarafından işletilen wellness ve fitness salonlarında çalışan eğitmenlerden, en az bir eğitmenin engelli alanında sertifikaya sahip olması” (Hasan Erdem Mumcu, Engelli Spor Politikaları).

Kaynakça

- Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016). Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri. <https://www.aile.gov.tr/media/5599/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme-kap-saminda-engelli-haklari-ulusal-gostergeleri-kitabi-turkce.pdf>
- Azarkan, E. ve Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları. DÜHFD, 23(38), 3-29. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/475397>
- Adalet Bakanlığı (2023). https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100834bm_48.pdf
- Adofsson, M. (2011). Applying the ICF-CY to Identify Every Day Life Situations of Children and Youth with Disabilities. Doctorate Thesis, Jönköping University.
- Bailey, S. (2007). Athlete first. A History of The Paralympic Movement. Hoboken: John Wiley & Sons Inc.
- Björck, Akesson, E, Wilder, J, Granlund, M, Pless, M, Simeonsson, R, Adlffson M., Almqvist, L., Augustine, L., Klang, N. ve Lillvist, A. (2010). The International Classification of Functioning, Disability and Health and the Version. For Children and Youth as A Tool in Child Habilitation/Early Childhood Intervention--Feasibility and Usefulness as A Common Language and Frame of Reference for Practice. Disabil Rehabil, 32(1), 125-38.
- Burcu, E. (2015). Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişimi. Sosyolojik Araştırmalar Dergisi / Sosyoloji Konferansları. 52, 319-34.
- Cheri B., Stuart, E. ve Willick, MD. (2012). The Paralympic Movement: Using Sports to Promote Health, Disability Rights, and Social Integration for Athletes With Disabilities. American Academy of Physical Medicine and Rehabilitations. Vol.4.s. 851-856 Erişim: 18.02.2017 <http://www.sciencedirect.com/sci-hub.io/science/article/pii/S1934148212004224>
- Clarke M. ve Price K. (2012). Augmentative and Alternative Communication for Children with Cerebral Palsy. Paediatrics And Child Health, 22, 9.
- Dünya Sağlık Örgütü (2011). Dünya Engellilik Raporu. Yönetici Özeti. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/D%C3%BCnya-Engellilik-Raporu-2011.pdf>
- Dünya Sağlık Örgütü (2001). İşlevsellik, Yetiştirimi ve Sağlıkın Uluslararası Sınıflandırılması (E. Kabakçı, E. Göğüs, Çev) Bilge Matbaacılık.
- Ergun, N., (2011). Bedensel Engellilerde Sportif Aktiviteler ve Klasifikasyon, I. Uluslararası Katılımlı Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Kongresi Kongre Kitabı, Canlı Ofset, Konya.
- Hamood Al ve Sakkaf, A.A. (2017). Uluslararası Fonksiyonellik, Özürlü ve Sağlık Sınıflandırması Kodlama (ICF) Sisteminin Serebral Palsili Çocuklarda Uygulanarak Etkinliğinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Haep, H. (1995). Gesellschaftliche Rehabilitation durch Sport. In: Zeitschrift: No Limits!, Offizieller Organ des Deutschen Behinderten-Sportverbandes (Hrsg.), Forum, Behindertensport, Verlag Behinderten-Sport, 2, 30-32.
- İkizler, H. C. (2002). Spor, Sağlık ve Motivasyon. İstanbul: Alfa Basımevi.
- Kahvecioğlu, T. (2021). Paralimpik Sporcuların Vücut Bileşimi, Beslenme ve Hidrasyon Profili. Marmara Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karagözoğlu A. (2014). Serebral Palsili Çocukları Fonksiyonel Durumları ile Aktivite ve Katılım Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2022). Engellilik Hakkında Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Türkiye’deki Durum. Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 291-315. DOI: 10.33417/tsh.98912.
- Klang, N., Pless, M., Adofsson, M. ve Grandlund, M. (2011). Using Content Analysis to Link Texts on Assessment And Intervention to The International Classification of Functioning, Disability and Health-Version for Children and Youth (ICF-CY). Journal of Rehabilitation Medicine, 43(8), 728-733.
- Karadaş, B. ve Çetiner, H. (2021). Engelli Spor Politikaları Kapsamında Paralimpik Oyunlara Bakış. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, Jotags, 10(1), 135-155.
- Konar N. ve Pepe, K. (2003). Rehabilitasyon - Engelliler Spor ve Paralimpikler. İ. Ü. Spor Bilimleri Dergisi, 11(3), 162-167.
- Kosel, H. (2001). Die Entwicklung des Versehrten-/Behindertensports.“, In: Deutscher Behinderten-Sportverband e.V. (DBS) (Hrsg.): Jahre “Sport der Behinderten” in Deutschland. Festschrift. Gerber und Ulleweitz GmbH., Kirchheim bei München, 13-27.
- Mevzuat.gov.tr (2019). Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=31275&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.
- Mumcu, H.E. (2018). Engelli spor politikaları: Avrupa Birliği Ülkeleri ile Türkiye Karşılaştırması. Yasin Dilmen (Koord.). Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Oral, A., Akyüz, G., Sindel, D. ve Aydın, R. (2012). Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağın World Report on Disability: A Call to Action Türk Fiz Tıp Rehab Derg. 58, 255-258.
- Resmi Gazete, (2006). Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete resmigazete.gov.tr).

- Rimmerman, A. (2013). Social inclusion of people with disabilities national and international perspectives. The USA: Cambridge University Press.
- Sangöz, A.O., Kayıhan, G., Erkiç, A.O. ve Özkan, A. (2017). Türkiye'de Ampute Futbol'un Kısa Tarihi. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 3 (S1), 53-60.
- Simeonsson, R.J., Sauer-lee A, Grenlund M. ve Byörch-Ahesson E. (2010). "Developmental and Health Assessment in Rehabilitation with the ICF for Children And Youth". *Rehabilitation and Health Assessment: Applying ICF Guidelines*, Mpofu E, Oklend T, Springer Pub. Company, New York, 27-46.
- Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2023). <https://shgm.gsb.gov.tr>
- Stucki, G. ve Melvin, J. (2007). The International Classification of Functioning, Disability and Health: A Unifying Model for the Conceptual Description of Physical and Rehabilitation Medicine. *J Rehabil Med*, 39:286-92
- Taşçı, F. (2018). Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tekkurşun Demir, G., İlhan, E. L., Esentürk, O. K., ve Adnan, K. A. N. (2018). Engelli Bireylerde Spora Katılım Motivasyon Ölçeği (Eskmö): Geçerlik ve Güvenirlilik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 16(1), 95-106.
- Tekkurşun Demir, G. ve İlhan, E. L. (2019). Spora Katılım Motivasyonu: Görme Engelli Sporcular Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 157-170.
- Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu. (2023). TBESF, Ampute Futbol 1.Lig. <https://www.tbef.org.tr/ampute-futbol-1-lig-2/#>
- Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu. (2023). TBESF, Tarihçe. <https://www.tbef.org.tr/tarihce/>
- Türkiye Görme Engelliler Federasyonu. (2023) TGESF. <http://www.gesf.org.tr/>
- Türkiye İşitme Engelliler Spor Federasyonu. (2023). TİESF, Branşlar. <https://tiesf.gov.tr/branslar/>
- Türkiye Özel Sporcular Spor Federasyonu. (2023). TÖSSFED, Tarihçe. <https://tossfed.gov.tr/>
- Türkiye Milli Paralimpik Komitesi (2023). TMPK, Kuruluşu. <https://www.tmpk.org.tr/kurulusu/>
- Tweedy, S., Howe, D. (2011). Introduction to the Paralympic Movement. In: Vanlandewijck JK, Thompson W, eds. *The Paralympic Athlete*. (3-29). West Sussex, UK: Wiley Blackwell.
- UNICEF Innocenti Research Center. (2007). Promoting the Right of Children with Disabilities. http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/children_disability_rights.pdf
- Von Groote PM, Bickenbach JE, Gutenbrunner C. (2011). The World Report on Disability - implications, perspectives and opportunities for physical and rehabilitation medicine (PRM). *J Rehabil Med*. 43, 869-75.
- WHO (2014). Management of Substance Abuse Unit. Global Status Report on Alcohol and Health, World Health Organization.
- WHO (1980). International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps. Geneva.
- WHO (2001). The International Classification of Functioning, Disability and Health: A Unifying Model for the Conceptual Description of Physical and Rehabilitation Medicine. *J Rehabil Med* 2007; 39:286-92
- Yazıcıoğlu, K. (2007a). Anatomy of Amputee Players in Amputee Sports for Victims of Terrorism" NATO Science for Peace and security Series. *Human and Societal Dynamics*, 14-19.
- Yazıcıoğlu, K. (2007b). The Rules of Amputee Football in Amputee Sports for Victims of Terrorism" NATO Science for Peace and security Series. *Human and Societal Dynamics*, 94- 100.
- Yılmaz, A., Şentürk, U., ve Ramazanoğlu, F. (2014). Bedensel Engellilerde Spor Konulu Araştırmaların İçerik Analizi, Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi, 9(1-2), 28-43.
- Yücel, A.S., Avcu, E.Ç. ve Savucu, Y. (2019). Sağlık Bilimlerinde Akademik Çalışmalar-2019/2. Kitabı içinde Türkiye'de Engelliler ve Paralimpik Olimpiyat Oyunları (264-304), Editörler: H. Demir, M. Eraslan, A. Güler. Cetinje, Montenegro: Iype.